

Върбан В ъ т о в

(Велико Търново)

РЕЛИКТЕМАТА НА В РАЗГОВОРНАТА РЕЧ

1. Като първична реализация на езика устната разговорна реч съхранява до голяма степен непроменени изначалните си специфични характеристики, предопределени от спонтанния ѝ характер и от ограничените възможности за избирателност на изразните форми,¹ въпреки непрестанните си взаимодействия през последните хилядолетия с вторичната езикова реализация – писмената реч.²

Още в началото на века руският езиковед А. Н. Боголюбов прави опит да предпази езиковедите от абсолютизирането на различията между тези две езикови форми като остроумно отбелязва: “При говоренето всякога съществува наивната илюзия, че в сферата на речта ние въвличаме самата действителност: това, за което говорим, то и фигурира в нашата реч под своите езикови копия и под техните съчетания... Друго нещо е писменият език... тук много чувствително между “думите” и “предметите”, между речта и действителността се намесва и самият труд по писането на тези думи, и възможността за промислен подбор на думи и изрази, и необходимостта да бъдеш обстоятелствен. Тук обаче възниква друга илюзия – илюзията, за свобода в избора на думите и изразите, названията и обратите; по-силно започва да се чувства логическият момент и естетическата оценка, прозаическата и поетическата ценност на различните езикови средства”³.

И все пак не може да се отрече, че спонтанността на устната реч дава същностен отпечатък върху най-важните ѝ черти, включително и върху употребата на по-особени лексикални средства, много от които са отбелязани и изследвани в проучванията на

разговорната реч в чуждата и в българската лингвистика. Сред тях са и някои от езиковите реликвти,⁴ не обаче и най-широко използваната *на̀*. Опит да се запълни тази празнота прави предлаганото проучване.

2. Любопитно е, че още в речника на Найдено Геров са уловени и представени някои от най-интересните преобразования на *на̀* в разговорната реч: в едни случаи, като **наречие** “за показване”. *На̀ човек̀ка, когото тръсиш̀*”, в други – като **междуметие** “когато ся подава н̀б̀что”. *На̀ ты пар̀ж, та си купи н̀б̀что*”, в трети – също като **междуметие** “показва недоум̀вние”. *На̀ что ся случило*”⁵.

Излезлият шейсет години по-късно Речник на съвременния български книжовен език (т. II, с. 121) изцяло отнася *на̀* към граматическия клас на частиците и я описва с три основни смислови функции в разговорната реч: “1. При даване, подаване – вземи (обикновено с кратките дателни форми на личните местоимения). *На̀ ви мойта книга – тя е вам завет*. Вазов. *На̀ ти здравец, да си здрав*. Е. П. *На̀. Вземи си пръстена с печата*. Ст. Заг. *На̀, Митко. На̀ да пиеш!* Й. Й. 2. За показване – ето. *Вадя камъни – на̀ виж ръцете ми какви са!* Й. Й. *Ох! – извика тя и стисна пръста си. – На̀, поряхах се зарад тоя човек*. Й. Й. // За засилване на израз, който предава противоположна мисъл на това, което трябва да бъде (обикновено в съчетание с *ама*). *Чакай, ела насам, че оная вещица пак гледа – каза тя, като погледна по посока на баба Ана, – какво ще види, ама на̀ – само да има какво да приказва*. Й. Й. 3. За засилване при показателните частици *ето* и *ей*. *Той е* (Стаменко), *той е!* *Ей на̀, пак замаха с ръка, а птицата си седи на десницата му*. Ст. Заг. ... *Ето на̀, пак захвана, – каза Василена*. Й. Й. ...”

Научните граматики на българския език почти не поставят въпроса за особената природа на *на̀*. В едни от тях (на Ст. Младенов и Сп. п. Василев, на Л. Андрейчин, на Ст. Стоянов)⁶ за *на̀* не се споменава изобщо, а в други (на П. С. Калканджиев, на Ал. Т.-Балан, на Ю. С. Маслов, на Ст. Георгиев)⁷ е упомената просто като частица. Като частица я разглежда и Академичната граматика.⁸

Срещу тази научна реалност стоят невероятно разнообразните езикови превъплъщения на *на̀* в разговорната практика, от рода на: – *Огън, огън, братко!... На̀, ти чети това... уморих се...* (Ив. Вазов); – *На̀! – цапна се той по лакътя и се взе та при Дана* (Ст. Ц. Даскалов); *Овчарят дойде при Исая и му вика: – Така, така, загуби ти се овцата. Как така! – скочи Исая. – Ами така на̀! То*

това не е стока, ами сбириток! (Й. Радичков); — *Нà*, да умра на място, ако не е така! (Ем. Станев); Дочакал тоз колай, / запретвай сърпът ряз! И *нà* ти тебе край (П. П. Славейков); Ревеше Марко. Освен Марковия рев отвътре се чуваха тъпи удари и хрипливият глас на дядо Пантелейко, който крещеше: *Нà* ти, *нà* ти. *Нà*, *нà*, *нà*! *Нà* ти още малко, ето ти и още малко, *нà*, *нà*, *нà* (В. Цонев).

При това състояние на нещата естествено възникват редица въпроси, на които трябва да се потърси отговор: какъв е произходът на лексемата *нà*, каква е нейната категориална природа, какви са речевите ѝ функции и синтактическата ѝ употреби и др.

3. Освен посоченото в упоменатите два речника, първите два въпроса по-специално занимават у нас единствено Ст. Младенов. За него *нà* е древно наследство в българския език — **частица и междуметие**, дошло от индоевропейския праезик и имащо дословни съответствия в руски, украински, словенски, сърбохърватски, гръцки, латински, санскритски. На българска почва той предполага етимологическа връзка с показателното местоимение *онъ, она, оно*.⁹

От чуждестранните изследвания върху думи от типа на *нà* най-сериозен опит за теоретическото им осмисляне се намира в книгата на украинския езиковед С. Я. Луре "Неизменяеми думи във функцията на сказуемо в индоевропейските езици"¹⁰. Писан в средата на 50-те години, трудът остава недооценен от изследвачите, които по-късно се обръщат към този проблем. А в него се съдържат ред важни постановки, които не могат да бъдат подминати, ако се държи на научната обективност.

Оставил открит въпроса за категориалната отнесеност на неизменяемите думи във функцията на сказуемо, С. Луре ги определя като **вербоиди**. За него те са реликти от примитивния езиков строй преди появата на "общоиндоевропейския език" или по-късни образования по техен модел (с. 6). Сред вербоидите са разграничени три групи — първообразни, лични и безлични (с. 9). *Нà* той отнася към първообразните вербоиди, на които са присъщи такива особености, като: а) **едносричен корен** — обикновено отворена сричка; б) **широко и многостранно значение**, което не може да се предаде с обичайните думи в езика; в) функционална близост с **повелително наклонение на глагола**; г) **глаголна способност да управляват имена в косвени падежи**; д) **присъединяване на частица -те**, когато се отнасят до две и повече лица (с. 9–14).

Варбоида *на* Луре открива във всички славянски езици, в гръцки, литовски, латишки, старофренски, а в турския език е заимствуван от славянските езици.

Анализът на българския езиков материал подкрепя тезата на С. Луре за реликтовия характер на лексемата *на*. Тя има твърде широк спектър от речеви функции, значения и синтактични употреби, наследени от древни езикови епохи. Изразеното с нея е трудно да бъде предадено с обичайните вербални средства на езика – семантиката ѝ е синкретична, силно зависима от паралингвистичните фактори, речевите ѝ функции са специфични, синтактичните ѝ свойства са своеобразни. Ето защо може би е най-оправдано думите от типа на *на*, останали от примитивния езиков строй или по-късни образowania по техен модел, да се разглеждат като особен лексикален тип р е л и к т е м и.

4. Една от типичните реликтеми в разговорната реч е *на*. Отличава се със специфични фонетични особености: изговаря се с по-голяма учленителна сила и с по-особени движения в тона, акцентно се откроява, гласният (а в някои случаи съгласният или и двата звука) се удължава, при което обикновено се появява кратка пауза. В повечето случаи е придружена от паралингвистични прояви – отсечено движение с глава отгоре надолу, подаващо движение с ръка, показване на лакът и др. Всичко това превръща *на* в интонационен възел на изказа, в който синкретично се съсредоточава богатата на нюанси модална и смислова информация, доконкретизираща се в текста от обичайните вербални средства или от контекста.

В твърде аморфната семантична структура на *на* единствените компоненти, които остават неизменни при различните ѝ речеви осмисляния са силната ѝ диалогична модалност и експресивна наситеност.

В синтактично отношение реликтемата *на* най-често поема ролята на сказуемо (в едни случаи – самостоятелно, в други – като дублира глагола, с чиято семантика се осмисля) или в ролята на неразчленено изречение от междуметен тип.

Макар да е много трудно да се представят с обичайните вербални средства влаганите в *на* значения, както и да се опишат синтактичните ѝ превъплъщения с отработените в съвременния

синтаксис схеми, ще се опитаме да навлезем в многообразните ѝ речеви употреби.

4а. В най-общо значение **'получи, вземи от мене'**.

Най-често в разговорната реч **на** се използва при обръщение към едно или повече лица в подбудително-повелително значение **'получи/получете, вземи/вземете от мене'**, като изговорът ѝ се съпътствува от паралингвистичните фактори (ПЛФ) отсечено движение с глава отгоре надолу, изразяващо подкана, и подаващо движение с ръка или с ръце. В семантиката ѝ на видим план излизат семантичните компоненти **'предлагам', 'настоявам', 'не се колебай'**, които я сближават определено с повелително наклонение на глагола.

В едни случаи ПЛФ достатъчно еднозначно актуализират посоченото значение и тогава реликтемата **на** го вербализира, поемайки самостоятелно функцията на сказуемо.

Предметът, който говорещото лице подава на събеседника си, може да бъде само паралингвистично представен, като реликтемата се свързва с обръщение – съществително в звателна форма: *И кумицата стрина Дивдена замаха глава, па като пое палурчето, разклати го до ухото си и продължително смръкна от ракийката.* (ПЛФ)

— *На, куме, пийни си и ти!*...

...*Станчо подсмръкна и разчувствува се усекна с два пръста.*

— *На, кумице – пийни още, пийни си!* (Ел. Пелин).

Подаваният предмет може и да се вербализира чрез названието му или чрез показателно местоимение: *хвана жълтицата с два пръста, подаде я на Рада* (ПЛФ) *и рече: — На, чедо, това носи от мене за спомен...* (М. Георгиев).

Особено широко се използват конструкции **на + дателна форма на второлично местоимение** – кратка форма, пълна форма или и двете заедно. Формално местоимението е в ролята на непряко допълнение, но всъщност конструкциите от типа **на ти/на ви, на на тебе/на на вас, на ти на тебе/на ви на вас, на и на тебе/на и на вас** реализират като цяло значението **'получи, вземи от мене/получете, вземете от мене'** и би трябвало да се разглеждат като фразеологизувани конструкции в ролята на сказуемо, напр.: *Раздаваше Стефка от Рилкините ябълки на всички, които достигнеше.* (ПЛФ)... — *На ти една ябълка!* (Ст. Ц. Даскалов); — *На ти тия пари сега. Пък утре вечер още!* (Ст. Ц. Даскалов); — *На*

ти този знак! (Евг. Константинов); —*Ей, момче, ела тука, на и на тебе!* (Ал. Константинов).

За отбелязване е, че в българския език *на* не приема флексия *-те*, както в другите славянски езици и в гръцки, когато е употребена в обръщение към повече лица. Граматическото значение 'число' се изразява чрез формите на личните местоимения.

Понякога *на* се употребява двукратно – отначало като неразчленено изречение и веднага след това като сказуемо в следващото изречение в съчетание с названието на подавания предмет в ролята на пряко допълнение, напр.: *И все гледаше да угоди на зетя си: —На, на ти воденичката* (Ст. Ц. Даскалов); —*На, на ви парите!* (Разг. реч).

В други случаи *на* е във функцията на неразчленено изречение, което може:

а) да е употребено самостоятелно: —*На! – сне полечка товара върху неговия гръб Владин.* (Ст. Ц. Даскалов);

б) да е в състава на сложно съчинено: *Намеси се пак майката и набута в джоба му една тетрадка* (ПЛФ). —*На, и по пътя чети!* (Ст. Ц. Даскалов); —*На, папкай, Маринчо!* (Е. Пелин);

в) да е главно изречение в състава на сложно съставно: —*На, да не кажеш после, че не съм те канил.* (Разг. реч).

В трети случаи *на* се използва в съчетания с глагола, чиято семантика изразява. Има основания тия употреби да се разглеждат като дублиране на сказуемото – веднъж изразено синкретично с реликтема, а веднага след това конкретизирано и чрез глагол, напр.: —*На, вземи си – подаде ѝ той един резен.* (Ст. Ц. Даскалов); —*На, вземи още една чаша. То помага.* (Чудомир); —*На, земи и ти, па речи бог да прости...* (А. Константинов); —*На, дръж, да я не изпуснеш...* (Ст. Ц. Даскалов).

46. В най-общо значение 'погледни, виж'.

В пряко обръщение към събеседник, когато не е придружена от дателни местоименни форми, реликтема *на* реализира значение 'погледни, виж'. Паралингвистични фактори в тези случаи са посочващо или показващо движение с ръце, с очи. В семантиката ѝ на преден план излизат семите 'обърни внимание', 'нагледно, образно си представи'. Синтактически употребите са близки до функциите на неразчлененото изречение, често в съчетание с частица *ето*. С *на* говорещият привлича вниманието на събеседника и го подтиква да

си представи нагледно онова, за което говори. Тази подкана може да бъде придружена:

а) с паралингвистично указване: — *Ето нà* — показва му ангелът една книга (ПЛФ) — *нà тук са написани...* (М. Георгиев); — *За човешки правдини и за народно царство дори кръст ще стори: Нà* — и още веднъж се прекръсти (ПЛФ). (Евг. Константинов); — *То беше една тиква, една тиква, нà* — такава. (Е. Пелин);

б) с вербално съобщаване: — *Нà, фърлям се!* — чу се отгоре глас. (Ив. Вазов); — *Хей така нà, да се лепи, да се маже, да блажи...* (М. Георгиев); — *Нямаш ли и малко парици?* — попита Климе. — *Нà, цървули нямаме, господине* — допълни Ордо. *У мене песни, колкото щеш.* (Ив. Вазов); — *Ето ме нà* — сам господар, сам слуга. (Е. Пелин).

С разглежданото значение *нà* може да се срещне и в авторово повествование, напр.: *За тъга ли беше тоя хубав летен ден? Нà! По широкия манастирски двор, облян от слънце и радост, мирно и тихо си тече безбурният живот на братята...* (Е. Пелин).

4в. В най-общо значение *'е т о'* за констатиране на факт

С *нà* говорещият може да въведе събеседника си в някакъв факт, в някакво събитие. Реликтемата оформя своеобразно експресивно начало на изречението с най-общо значение *'ето'*, след което следва представянето на конкретния факт. В семантиката ѝ се актуализира и сема *'разбирашли'* чрез особеното ѝ интониране с удължаване на съгласната. Интересно е да се отбележи, че при писменото предаване тази особеност не се представя. Синтактически в тези случаи *нà* има характер на вметната част с модално значение, напр.: — *Нà, Годор... той ако стори, ще стори... това остае.* (А. Страшимиров); — *Нà, изподомиха се лани, по-лани* — отиват една по една. (К. Христов); — *Нà, одеve говорихме за новите идеали, които ни трябват.* (Ив. Вазов).

4г. В най-общо значение *'х а й д е'* за настоятелна подкана

Употребата на *нà* в разговорната реч може семантически да бъде сведена до изразяване на настоятелна подкана за извършване на действието, означено от глагола, който следва. При това, ако глаголят е стилистически маркиран, *нà* се превръща в интонационно-експресивен възел, изнесен пред конкретизиращия словесен изразител на действието, напр.: — *Нà, взри се в мъглата!* / *тя говори*

— *разбра-щеш ѝ езика може би!* (К. Христов); — *На̀, хапни да видиш!* (Е. Пелин); — *На̀, плюскай! Гълтай!* (Чудомир).

4д. В най-общо значение 'случи се', 'стана'

В съчетание с частици *ама, ами* — *на̀* става изразител на значение 'случи се', 'стана', като същевременно в нея се актуализира и сема 'съжалявам'. Паралингвистически фактор обикновено е свиване на рамене. Синтактически се реализира като неразчленено изречение, напр.: — *Що ми трябваше, ама на̀, кешки да не съм ходил, като е щяло така да стане!* (М. Георгиев); — *Нямах нужда, ама на̀ — дигнах пушката и да̀н! — убих и двете.* (Й. Йовков); *Овчарят дойде при Исай и ме вика: — Така, така, загуби ти се овцата. Как така? — скочи Исай. Ами така на̀. То не е стока, ами сбириток.* (Й. Радичков).

Отрицателно значение 'не стана', 'не се получи', 'нищо не излезе' *на̀* актуализира в съчетания със съюз *а*, когато се въвежда като втора предикативна част на сложно съчинено изречение, напр.: *Цяла година по нея се влече, а на̀!* (К. Христов); *Толкова много се надяваше на тези пари, а на̀!* (Разг. реч).

4е. В най-общо значение 'няма', 'няма да стане'

Изговорена с ярко подчертана интонационна патъртеност — рязко или с удължаване на гласния — реликтема *на̀* се осмисля като експресивна негация, паралингвистически изразявана с показване на лакът и потупване по него или чрез крясък. Синтактически може да се осъществи:

а) като неразчленено изречение: — *Пак ще дойдем! Пак ще дойдем! — На̀а — викам му. Ще дойдеш! Когато ме няма! Аз съм ви погребал.* (Н. Хайтов); — *Хайде, край на мъките! — На̀! — цапна се той по лакътя и се взе, та при Дока.* (Ст. Ц. Даскалов).

б) като сказуемо: — *На̀ моми завази! — крясна...* (К. Христов); — *Там ии, в Жабляне ще стана член, ама тука... на̀а!* (Ст. Ц. Даскалов).

4ж. В най-общо значение 'получи си го', 'заслужи си го', 'пада ти се'

В ситуативно ироничен контекст, когато се получава пълно разминаване на резултата с преди това изразеното очакване, реликтема *на̀* може да се осмисли със значение 'получи си го', 'заслужи си го', като в семантиката ѝ видимо прозира назидателна модалност с внушение 'да ти е за урок'.

Синтактически в тези случаи *на* изгражда два вида конструкции. Едната е с дателната енклитика на личното местоимение за 2 л. ед. ч. При засилена назидателност местоимението се дублира и с пълната форма — *на ти* и *на ти на тебе*, като предметът на разочарованието се въвежда в ролята на пряко допълнение към *на*, функционираща като сказуемо, напр.: —*На ти кана!* (Ст. Ц. Даскалов); —*На ти щастие! Слава? На ти слава! Един удар и всичко това става на прах!* (Р. Стоянов); —*На ти тебе дигнати балкани... аа* (Чудомир).

При втората синтактична реализация *на* приема функционалните характеристики на неразчленено изречение, последвано от безличното изречение *пада ти се*, към което може да бъде въведено подчинено подложно изречение, представлящо причината на разочарованието, или глаголната конструкция *пада ти се* само доосмисля назидание, без да въвежда причината на разочарованието, която паралингвистически или контекстуално е достатъчно ясна, напр.: —*Почакай, че ми стана зле. Трендафил седна при другаря си. — На, пада ти се, дете така жестоко осъждаш младите.* (Е. Пелин); —*На, на! Пада ти се!* (Ст. Ц. Даскалов).

43. В най-общо значение *получи си заслужения бо*

Представяните тук употреби на реликтемата *на* могат да се разглеждат като синкретичен вербален израз на несдържано назидание, приело формата на физическа разправа. Паралингвистически то се изразява в нанасяне на удари. Реликтемата може да е употребена самостоятелно или в съчетание с дателни местоименни форми за 2 л. ед. ч. — *на, на ти, на ти тебе*. Конструкцията с удвоени местоименни форми задължително се свързва с експресивно маркирано обръщение към обекта на разправата — човек, животно, предмет. Силното гневно избухване се вербализира с повторение на конструкцията, напр.: *Попът крещеше и жестоко махаше с косата. — На ти тебе, поразнико проклети! На! Като се убеди, че бухалът е мъртъв, той ритна трупа му на пътя.* (Ем. Станев); *Ревеше Марко. Освен Марковия рев отвърсе се чуваха тъпи удари и кресливият глас на дядо Пантелейко, който крещеше: — На ти, на ти! На, на, на! На ти още малко, ето ти и още малко, на, на, на!* (В. Цонев).

4и. В най-общо значение на 'кълна се'

В някои случаи *пà* функционира в разговорната реч със значение, което най-общо може да се осмисли като 'кълна се'. Такова осмисляне реликтемата получава, когато се употребява с вербално или паралингвистично изразена клетва. Синтактически се осъществява като самостоятелно изречение: — *Нà, да умра на място, ако не е така!* (Ем. Станев); — *Нà, бог да ме убий и дух святий пречистият, ако не съм ви най-отчаян атеист.* (Ив. Шишманов); — *Закълни се!* — *Нà!* (ПЛФ – кръсти се). (Разг. реч).

4к. В значение на 'спи'

Има основания, струва ми се, майчиното напяване *пà-а-а, пà-а-а* при приспиването на детето да се разглежда като друга специфична роля на реликтемата *пà*, осмислена в значение 'спи спокойно'. На нейна основа се е получил и детският глагол *пàнам/пàням*. Паралингвистическият фактор е люлеенето на детето, а интонационните особености се заключават в своеобразните редувания във височината на тона при удължаването на гласния: високо – ниско, високо – ниско, напр.: *Зинка го залъга пак, подюла го с песен* (ПФЛ): *На-а-а, па-а-а.* (Ст. Ц. Даскалов).

4л. За примамване или отпъждане на животно

Навярно като обръщение към животно реликтема *пà* е с една от най-старите си речеви функции. И в този случай съществена е не звуковата ѝ форма, а интонационните ѝ модификации. В зависимост от интонационното ѝ поднасяне тя може да бъде осмислена като словесен сигнал за примамване или отпъждане на животното. Регистърът на тоновите движения е много разнообразен. От значение са и паралингвистичните фактори – примамващи или отпъждащи движения с ръцете, своеобразни подсвирквания, размахване на тояга и т. п., напр.: — *Нàа, Кутър Лишко! – свирна му той, но напразно!* (Ст. Ц. Даскалов); — *Нà-а, чибе – викна му стрина Марица от прага и махна с ръка.* (Ст. Ц. Даскалов); — *Нàа! Нàа! – завика старият Торлак и се спусна подир конете...* (Й. Радичков); *Младият човек се провикна: – Нà-а, Араб! Тю-тю-тю-ю!* (Ем. Станев).

4м. Като звукоподражание

Накрая може да се отбележи още една по-специална употреба на *пà*, а именно като звукоподражание, с което иронично-образно се имитира говорене без мярка, напр.: *Като отвори ония уста, па*

като завъртя оня език... *на, на, на*, бърбори също кога поп Стойчо чете у псалтиро (М. Георгиев).

5. Изнесените наблюдения върху употребите на *на* в разговорната реч, при това по примери от художествената литература предимно, не могат да претендират за изчерпателност, нито пък за най-сполучливо интерпретиране. И все пак те са достатъчни, за да се направят известни положителни заключения относно природата на тази по-особена езикова единица и нейния статус в речевата практика.

Първо, не ще и съмнение, че *на* е една от малкото опазили се във функциониращ вид праезикови единици дума-изречение. В условията на развитата се и усъвършенствувала се система на индоевропейския тип език, изграждаща се от взаимообуславящи се равнища със специфични функции, *на* запазва универсалността си – тя може да функционира с равностойността на дума – глагол, частица, наречие, звукоподражание, междуметие, в синтактичната роля на сказуемо или вметната част, или с равностойността на комуникативна единица – неразчленено изречение. Всичко това я прави езикова единица от по-специфично естество – тя е колкото дума, толкова и изречение. Затова не е оправдано да се отъждествява с която и да е част на речта, а да се разглежда като принадлежаща към особен клас единици *р е л и к т е м и*. От реликтемен тип са и други езикови единици, за които ще стане дума в други изследвания.

Второ, звуковата природа на *на* е възможно най-първична в този смисъл, че съдържа най-универсалната широка гласна <а> в съчетания с най-елементарна като учленителен акт съгласна <н>. Осмислянето на тази звукова форма изцяло зависи от интонационното ѝ поднасяне в условията на специфичния ситуативен и езиков контекст и от паралингвистичните фактори.

ЛИТЕРАТУРА

¹ B a l l y, Ch. Le language et la vie. 3 éd., Genève, 1952, p. 68–70.

² Шведова, Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи, М., 1960, с. 3–4.

³ Б о г о л ю б о в, А. Н. Об изучении литературных языков. Методологический очерк. – Уч. зап. Казанского ун-та, г. I XXXI, кн. 3, март, Казань, 1914. Часть неофициальная, с. 16.

⁴ **Русская** разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест. М., 1983, с. 83–87; **Шведова, Н. Ю.** Цит. съч., с. 264–268; **Швеп, Р. Д.** Синтаксические функции глагольно-междуметных форм, Одесса, 1956.

⁵ **Геров, Н.** Речник на българския език. Фототипно издание. Ч. III, Л–О, С., 1977, с. 112.

⁶ **Младенов, Ст., С. п. Василев.** Граматика на българския език. С., 1939; **Андрейчин, Л. Д.** Основна българска граматика, С., 1944; **Стоянов, Ст.** Граматика на българския книжовен език. С., 1964.

⁷ **Калканджиев, П. С.** Българска граматика. Второ допълнено издание, С., 1938, с. 315; **Теодоров-Балап, Ал.** Нова българска граматика, С., 1940, с. 374–375; **Маслов, Ю. С.** Грамматика болгарского языка. М., 1981, с. 334; **Георгиев, Ст.** Морфология на съвременния български език (Неизменяеми думи), С., 1983, с. 103.

⁸ **Граматика** на съвременния български книжовен език. Т. II. Морфология. БАН, С., 1983, с. 482–484, 495–496. Същото становище е застъпено в монографията на **Кр. Чолакова**. Частиците в съвременния български книжовен език. С., 1958, с. 16, 20, 30, 36, 49, 54, 72, 85.

⁹ **Младенов, Ст.** Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. С., 1941, с. 314.

¹⁰ **Лурье, С. Я.** Неизменяемые слова в функции сказуемого в индоевропейских языках. Львов, 1955.